

Інноваційні підходи до вирішення проблем пенсійного забезпечення населення в Україні

Зосереджено увагу на основних проблемах, що сформувалися у сфері пенсійного забезпечення населення в умовах дефіцитності коштів бюджету Пенсійного фонду України. Запропоновано низку інноваційних шляхів вирішення наявних диспропорцій задля покращення якості життя населення України.

Ключові слова: пенсійна система, пенсійне забезпечення, соціальний захист населення, Пенсійний фонд України.

Постановка проблеми. В умовах ринкових трансформацій і соціально-економічного реформування актуальною залишається проблема, пов'язана із суперечністю між необхідністю задоволення потреб найменш захищених категорій населення і реальними можливостями держави щодо реалізації пенсійної політики, розв'язання якої передбачає вжиття заходів щодо перетворення системи пенсійного забезпечення в Україні на економічно стійку, ефективну та соціально справедливу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у формування національної концепції пенсійного забезпечення і його реформування зробили С. Березіна, В. Геєць, В. Гордієнко, В. Дем'яниншин, Ю. Драбкіна, Б. Зайчук, С. Злупко, В. Колбун, Л. Ларіонова, Е. Лібанова, Б. Надточій, Ю. Палкін, М. Папієв, І. Сахань, С. Сивак, Б. Сташків, Н. Тихоненко, О. Хмелевська, Л. Чернова, І. Ярошенко, В. Яценко та ін. Вони досліджували основні поняття системи пенсійного забезпечення, аналізували нормативно-правову базу її існування, досвід зарубіжних країн у цій галузі, питання вдосконалення діяльності недержавних пенсійних фондів тощо.

Проте зазначені питання продовжують залишатися актуальними, невичерпаними і потребують подальшого дослідження, адже зачіпають інтереси всіх соціальних верств – пенсіонерів, працездатного населення, молоді, стосуються проблеми зайнятості та вивільнення робочих місць, реалізації державою соціальних гарантій населенню.

Метою дослідження є обґрунтування теоретичних засад і рекомендацій покращення системи пенсійного забезпечення населення за допомогою впровадження інноваційних підходів щодо його реалізації як на державному, так і на регіональному рівнях.

З'ясовано, що Україні потрібна спеціальна програма розвитку соціально-трудова відносин на період складних економічних реформ, орієнтована

© *Н. В. Шевчук*, 2014.

на практичну реалізацію соціальної політики, встановлення справедливості в суспільстві та подолання дисбалансу. Необхідно реалізувати державну стратегію, спрямовану на створення несуперечливої законодавчої бази із соціального захисту та соціального забезпечення і виконання органами влади на всіх рівнях конституційних обов'язків [1]. Крім того, потрібно вдосконалювати правові засади соціальної держави, виховання культури співіснування громадян, що вимагає спільної діяльності всіх гілок влади, громадських, наукових організацій і залучення до цього широких верств населення, що і є фундаментальною основою реалізації принципів децентралізації.

На забезпечення соціальних прав громадян впливають економічні, політичні та правові чинники, які зумовлюються політичною стабільністю, створенням відповідного законодавчого поля, з урахуванням рівня розвитку суспільства та стану суспільно-економічних відносин. Усе це спонукає до пошуку інноваційних моделей взаємовідносин держави, регіонів та органів місцевого самоврядування у сфері соціального захисту населення.

Необхідними умовами розв'язання проблем пенсійного забезпечення населення є послідовне здійснення стратегії економічного зростання та реалізація адекватної державної політики. Концептуальними засадами нової моделі пенсійної системи мають бути її науковість, комплексність, правонаступність, відсутність популізму, врахування регіональних етнонаціональних і соціально-економічних особливостей і територіальної специфіки, гендерних питань, достатнє правове, ресурсне, кадрове й інформаційне забезпечення.

Досягти очікуваної ефективності інноваційних змін у сфері пенсійного забезпечення можливо тільки за підтримки з боку громадськості, постійного забезпечення «зворотного зв'язку» з населенням щодо його оцінки задоволення якістю надання соціальної допомоги і послуг. Це потребує якісного інформаційного супроводу процесу реформування соціального забезпечення. Існує необхідність сформування регіональної моделі управління соціальним захистом населення, а відтак і пенсійним забезпеченням, яка має базуватися на розмежуванні компетенції держави, регіону та місцевої влади, адресності всіх видів соціальної допомоги, оформлення та надання її за єдиним пакетом документів.

Для оцінки ефективності державного пенсійного забезпечення необхідно проаналізувати діяльність Пенсійного фонду України (рис. 1).

Власні доходи Пенсійного фонду у 2014 р. були заплановані на рівні попереднього року – 167 млрд грн, видатки – 251 млрд грн, що всього на 0,3% більше, ніж рік тому. Офіційний дефіцит задекларовано на рівні 18 млрд грн, що навіть менше, ніж у 2013 р. (23 млрд грн минулого року). Однак реальна бюджетна підтримка фонду зросла до 84 млрд грн

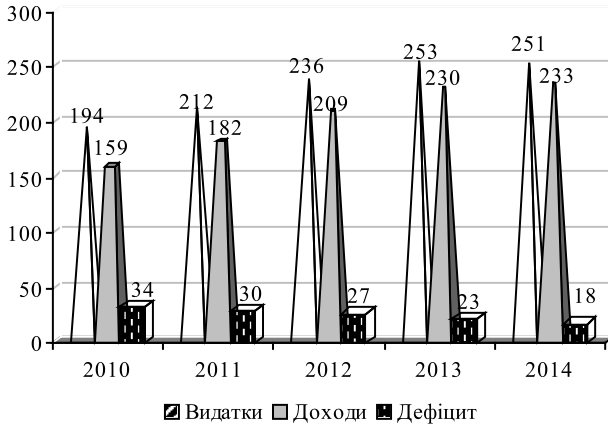

Рис. 1. Структура бюджету ПФУ за 2010-2014 рр., млрд грн

Розроблено автором на основі даних офіційного сайту Пенсійного фонду та Рахункової палати України [2; 6-8; 10]

Фактично ми спостерігаємо, що уряд дійсно почав економити на пенсійних витратах. В умовах скорочення економіки та затяжних військових дій важко очікувати зростання доходів Пенсійного фонду і саме тому дещо зріс реальний дефіцит фонду. Однак якщо подивитись на видаткову частину, то ми побачимо, що пенсії дійсно були «заморожені». Для порівняння, у 2012 р. пенсійні видатки зросли

на 10,9%, а у 2013 р. – на 7,1%.

Проте у випадку затягування військової кампанії шляхом «мирних» перемовин чи якимось іншим чином навіть помірний план може бути суттєво недовиконано: пенсійні зобов'язання по Східному регіону одні з найбільших, а доходи будуть скорочуватись і надалі.

За даними Державного комітету статистики, кількість пенсіонерів у 2011 р. збільшилась на 16,9 тис. осіб, у 2012 р. порівняно із попереднім періодом кількість пенсіонерів зросла на 82,5 тис. осіб (табл. 1). Показник кількості пенсіонерів з розрахунку на 1000 населення становив у 2010 р. 299 осіб, у 2011 р. – 300 осіб, у 2012 р. – 303 особи, а вже у 2014 р. цей показник становив 323 особи [4].

При цьому чисельність населення України з кожним роком зменшувалася. У 2011 р. порівняно з 2010 р. вона зменшилась на 184,4 тис. осіб, а у 2012 р. порівняно з попереднім – на 144,9 тис. осіб, а у 2014 р. досягла рівня 45378,3 тис. осіб. Кількість працівників у 2011 р. порівняно з 2010 р. збільшилась на 58,2 тис. осіб, а у 2012 р. – на 30,1 тис. осіб, у 2014 – на 77,9 тис. осіб. Дані свідчать про те, що попри збільшення чисельності населення, яке працює, ситуація суттєво не змінюється, адже кількість пенсіонерів також збільшується, а останнім часом перевищує темп приросту кількості населення, яке працює.

Таблиця 1

Зміна кількості населення України, кількості пенсіонерів і працюючих, у віці 15-70 років за 2010-2014 рр.

Роки	Кількість населення, тис. осіб	Кількість працюючого населення, у віці 15-70 років, тис. осіб	Кількість пенсіонерів, тис. осіб
2010	45962,9	20266,0	13721,1
2011	45778,5	20324,2	13738,0
2012	45633,6	20354,3	13820,5
2013	45432,8	20576,4	12757,4
2014	45378,3	20654,3	13533,3

Розроблено автором на основі даних [4].

Проблема старіння населення, яка виявляється у збільшенні частки осіб похилого віку та зміні співвідношення між поколіннями, свідчить про погіршення демографічної ситуації в Україні [4]. За прогнозами Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України, протягом 2010-2025 рр. це співвідношення досягне 50%, а до 2050 р. – 76% [10]. За демографічними прогнозами та оцінкою експертів, ймовірність того, що Україна в коротко – чи середньостроковій перспективі досягне рівня простого відтворення, дуже мала.

Загальноприйнятим показником рівня пенсій є коефіцієнт заміщення, тобто відношення середньої пенсії до середньої заробітної платні. Відповідно до норм Міжнародної організації праці, він має становити не менш як 55%. В Україні цей показник є значно меншим, причому з щорічною тенденцією до зниження (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка показників середньомісячної заробітної плати, пенсії за віком і коефіцієнта заміщення за 2010-2014 рр.

Рік	2010	2011	2012	2013	2014
Середньомісячна заробітна плата, грн	2239	2633	3026	3148	3544
Темп зростання,%	117,47	117,60	114,93	104,03	112,58
Середній розмір пенсії за віком, грн	1039,57	1156,04	1252,41	1 526,09	1 557,76
Темп зростання,%	110,27	111,20	108,34	121,85	102,07
Коефіцієнт заміщення,%	46,43	43,91	41,39	48,48	43,95

Розроблено автором на основі даних [4].

Дані таблиці свідчать також про те, що заробітна плата зростала швидшими темпами, ніж пенсійні виплати. Крім того, щорічне зростання кількості пенсіонерів у досліджуваний нами період обумовило неможливість Пенсійного фонду збільшувати рівень пенсій.

В умовах низької продуктивності праці активне трудове населення неспроможне утримувати зростаючу частку осіб пенсійного віку. Частка пенсійних видатків у валовому внутрішньому продукті країни вже перевищує 15%. Ситуація з фінансуванням видатків Пенсійного фонду України, за рахунок яких здійснюється виплата пенсій громадянам, у подальшому також загострюватиметься. Суттєве навантаження на спроможність пенсійної системи відбувається внаслідок існування підстави для дострокового виходу на пенсію. Нині в Україні загальна чисельність осіб, які достроково вийшли на пенсію за віком, становить близько 2,3 млн.

Намагаючись вирішити проблеми, що виникають унаслідок старіння населення і відповідного збільшення державних видатків, пов'язаних з віковим фактором, політики мають також робити вибір з трьох можливих варіантів: 1) підвищення ставки пенсійних внесків; 2) створення стимулів і середовища, придатного для продовження трудового стажу; 3) зменшення розмірів високих пенсійних доходів.

Другий варіант включатиме можливість отримання пенсій одночасно з продовженням трудової діяльності, можливо, на умовах неповного робочого часу та продовження сплати пенсійних внесків. Третій варіант також передбачатиме усунення альтернативних способів дострокового виходу на пенсію.

Очевидно, можна було б також реалізувати певну комбінацію цих трьох варіантів, щоб забезпечити покращення довгострокової стабільності пенсійних систем і підтримання достатності пенсійних доходів. Як показує практика, у багатьох європейських країнах проведені реформи, які покращили стимули для продовження трудового життя і (або) зменшили видатки державної пенсійної системи.

На основі вивчення досвіду інших країн варто відзначити, що є три чинники, які обумовлюють наявність великого неформального ринку праці в Україні: 1. Внески на соціальне страхування високі, і вони переважають позитивний ефект від низького фіксованого прибуткового податку. 2. Непрофесійне функціонування, зокрема корупція, адміністрації соціального забезпечення у застосуванні санкцій за «обман» не дозволяє вигодам від нещодавніх реформ ринку праці покращити звітність про зайнятість. 3. Відсутність довіри й низький рівень забезпечення суспільними благами призводять до слабкої мотивації до сприяння ініціативам державного сектору.

Розгляд усіх цих проблем виходить за рамки цього дослідження, тому ми вказуємо на міркування тільки за першим пунктом. Високі пенсійні внески роботодавців є фактично однією з головних складових підвищення витрат на роботу силу в Україні. Високі витрати на роботу силу заохочують неформальну зайнятість, де велика частка зарплат виплачується «у тіні». Навіть якщо про зайнятість повідомляється, для більшості працівників внески сплачуються з мінімальної заробітної плати. Ці два аспекти в кінцевому підсумку зменшують доходи ПФУ.

Наразі в Україні одна з найвищих ставок внеску на соціальне страхування серед європейських країн. Передусім Україні слід розглянути питання про зменшення загального тягаря пенсійних внесків за умови наявності фінансових можливостей для цього.

Уряду України також слід змінити розподіл пенсійних внесків між працівниками та роботодавцями. Ми рекомендуємо, щоб Україна прийняла модель, що існує в Німеччині (також у Швейцарії та (приблизно) у Польщі та Великобританії), тобто щоб співвідношення часток роботодавців і працівників у пенсійних внесках становило 50:50. Таку реформу слід розпочати негайно, хоча перехід до зазначеного розподілу (50:50) доведеться здійснювати поступово, з завершенням до 2020 р.

Найважливіший елемент цієї реформи полягатиме в тому, що роботодавці будуть зобов'язані компенсувати працівникам підвищення внесків з боку працівників еквівалентною сумою, щоб реальна заробітна плата збереглася на нинішньому рівні. Крім того, реформа не має спричинити додаткових витрат для роботодавців. Слід урахувати, наприклад, досвід Казахстану, де роботодавці державного сектору погодилися підвищити заробітну плату, а приватного сектору – ні.

Щодо посилення формальної участі працівників у різних секторах рекомендується модель, застосована у Болгарії. Вона передбачає визначення мінімальної заробітної плати, яка є різною для різних секторів, і отже, для працівників певних категорій (наприклад професіоналів) очікується більш висока мінімальна заробітна плата. Ми розуміємо, що реалізація такої стратегії вже розпочалася; уряду слід поставити на меті завершити цю роботу у найближчий час. Такі реформи можуть забезпечити поступове пом'якшення проблеми, але враховуючи колосальну значущість проблеми, це поступове покращення має бути задовільним результатом за короткий проміжок часу.

Найважливіший наслідок цих реформ – диверсифікація механізмів (і ризиків) пенсійного забезпечення між державною та приватною схемами, між солідарною та накопичувальною пенсійними схемами.

Щоб гарантувати нерозривність і послідовність, потрібен двоспрямований підхід, що полягає в одночасних і взаємозв'язаних зусиллях,

спрямованих на усталення політичного консенсусу та забезпечення громадської підтримки процесу реформ.

Пенсійна реформа має здійснюватися на інноваційних і системних засадах, перевірених досвідом інших країн та адаптованих до українських умов, а саме: соціальної справедливості, прийнятності, розуміння та підтримки реформи широкими верствами населення; свободи вибору, підвищення зацікавленості і відповідальності громадян за свій добробут у старості; економічної обґрунтованості та фінансової спроможності стійкості пенсійної системи; сприяння зростанню національних заощаджень та економічному розвитку країни; захищеності від політичних ризиків.

Першочерговими кроками, які дозволять удосконалити систему пенсійного забезпечення населення України, можуть бути такі:

- проведення інвентаризації пенсійних справ на предмет виявлення осіб, які перебувають там незаконно, а також неефективних і корупційних видатків;
- запровадження розробленого експертами механізму прив'язки розміру пенсії до реальних внесків у Пенсійний фонд;
- скасування спеціальних пенсій і врахування спеціальних умови праці у ставці відрахувань до Пенсійного фонду;
- поступове зменшення ставки на фонд оплати праці з одночасним збільшенням відрахувань за рахунок самих працюючих на їхні особисті пенсійні рахунки;
- поступове впровадження накопичувальної системи пенсійного забезпечення, що дозволить у майбутньому зменшити розміри відрахувань за рахунок ефекту інвестиційної складової.

За умови здійснення названих заходів пенсійне забезпечення в поєднанні із соціальною допомогою сформують набагато надійнішу систему захисту від бідності, ніж та, яка існує сьогодні.

Висновок. Якщо зміни будуть запроваджені тільки в пенсійній системі, то виявлені проблеми навряд чи вдасться усунути. Пенсійна реформа має стати складовою частиною комплексної програми економічних і фінансових перетворень.

Список використаних джерел

1. Безтелесна Л. Соціальна справедливість у солідарній системі пенсійного забезпечення України / Л. Безтелесна, Г. Юрчик // Україна: аспекти праці. – 2013. – № 5. – С. 21-27.
2. Звіт Рахункової палати України про результати аналізу формування та використання бюджету ПФУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/16727325;sessionid>

3. Онишко С. В. Потенціал розбудови пенсійної системи в Україні у контексті зниження ризиків державних фінансів / С. В. Онишко // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 3. – С. 248-257.
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Приходченко О. Ю. Система методів та моделей аналізу пенсійного забезпечення / О. Ю. Приходченко // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 6 (120). – С. 170-175.
6. Постанова «Про бюджет Пенсійного фонду України на 2013 рік» від 11 лютого 2013 № 101 [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України. – Режим доступу : <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/101-2013-%D0%BF>
7. Постанова «Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2011 рік» від 09.06.2011 № 643 [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/643-2011-%EF>
8. Постанова «Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2012 рік» від 08.02.2012 № 69 [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/69-2012-п>
9. Ткаченко Л. Г. Побудова багаторівневої пенсійної системи як напрям національної пенсійної реформи / Л. Г. Ткаченко // Економіка України. – 2012. – № 8. – С. 16-22.
10. Пищуліна О. М. Щодо балансування фінансового стану Пенсійного фонду України. Аналітична записка [Електронний ресурс] / О. М. Пищуліна, О. П. Коваль; Нац. ін-т стратегічних досліджень при Президентові України. – 2010. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/articles/297/#_ftnref12

Shevchuk N. V. Innovative approaches to deciding problems of pension provision of population in Ukraine.

The article focuses on the key issues that formed in pensions population in terms of deficit budget of the Pension Fund of Ukraine. A number of innovative solutions to existing disparities to improve the quality of life in Ukraine.

Keywords: pension system, pension provision, social security of population, the Pension Fund of Ukraine.

Шевчук Н. В. Инновационные подходы к решению проблем пенсионного обеспечения населения в Украине.

Сосредоточено внимание на основных проблемах, которые сформировались в сфере пенсионного обеспечения населения в условиях дефицитности средств бюджета Пенсионного фонда Украины. Предложен ряд инновационных путей решения существующих диспропорций в целях улучшения качества жизни населения Украины.

Ключевые слова: пенсионная система, пенсионное обеспечение, социальная защита населения, Пенсионный фонд Украины.